

Д. Мінченко,

кандидат юридичних наук,
магістр Лондонського університету Queen Mary,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Однією з системних проблем української правової системи, на якій наголошується в цілій низці рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), є проблема тривалого невиконання судових рішень (наприклад, у пілотному рішенні ЄСПЛ від 15 жовтня 2009 року у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) [1]; у рішенні ЄСПЛ від 12 жовтня 2017 року у справі «Бурмич та інші проти України» (заява № 46852/13 та ін.) [2] та низці інших рішень). Утім постає питання про те, чи належним чином виконуються Україною рішення самого ЄСПЛ. При цьому йдеться навіть не стільки про вжиття передбачених рішеннями заходів загального характеру, зволікання з якими може бути частково виправдане складністю та тривалістю процедур внесення змін до законодавства, поступовістю приведення національної юридичної практики у відповідність до європейських стандартів та ін. Йдеться про найпростіше в організаційному плані питання – виплату потерпілим особам присудженої рішеннями ЄСПЛ справедливої сатисфакції.

Так, згідно даних опублікованого 06 квітня 2023 року щорічного звіту про виконання рішень Європейського суду з прав людини, у 74 випадках у 2022 році було зареєстровано повну виплату Україною справедливої сатис-

факції, призначеної ЄСПЛ. При цьому підтвердження повної сплати та/або пені очікується ще у 274 справах, для яких строк, зазначений у рішенні ЄСПЛ, було пропущено більш ніж на шість місяців [3, с. 83]. Звичайно, необхідно враховувати вкрай важку фінансову ситуацію, в якій опинилася наша держава у зв'язку з повномасштабною агресією з боку росії. Однак і в 2021 році таких рішень (за якими затримка оплати присудженої ЄСПЛ справедливої сатисфакції перевищувала шість місяців понад встановлений строк) згідно даних попереднього звіту було 182 [4, с. 72].

Наведені дані в жодному разі не свідчать про системний чи загрозливий характер проблеми не своєчасної виплати державою потерпілим особам грошових сум справедливої сатисфакції на підставі рішень ЄСПЛ, особливо у порівнянні з проблемою невиконання рішень національних судів. Однак не звертати увагу на цю проблему також не можна.

Проблематика виконання рішень Європейського суду з прав людини досліджувалась такими науковцями як В.А. Ведькал, О.Ю. Гарасимів, Л.Л. Грицаєнко, М.О. Дармін, В.А. Завгородній, Н.В. Косяк, О.О. Кочура, Л.М. Москвич, Л.А. Олійник, В.П. Паліюк, Б.П. Ратушна, Н.І. Севостьянова, С.Я. Фурса та ін. Однак питання примусового виконання рішень ЄСПЛ у частині

стягнення справедливої сатисфакції залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює існування проблем як теоретичного, так і практичного характеру, які потребують вирішення та актуалізують дане дослідження.

Метою даної наукової статті є визначення особливостей порядку примусового виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ст. 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) Україна має конвенційний обов'язок виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, у яких вона є стороною [5]. Необхідно розрізняти виконання та примусове виконання рішення ЄСПЛ. «Лакмусовим папірцем», за яким можна визначити, в якій частині рішення ЄСПЛ підлягає саме примусовому виконанню, є залучення до відповідної процедури виконання органів державної виконавчої служби. У зв'язку з цим, про примусове виконання рішень ЄСПЛ в Україні можна говорити лише в контексті виконання присуджених ЄСПЛ заходів індивідуального характеру, в першу чергу – стягнення грошових сум відшкодування, під яким розуміють: а) суму справедливої сатисфакції, визначену рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначену в рішенні Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання або у рішенні Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації суму грошової виплати на користь Стягувача [6]. Також до випадків примусового виконання рішень ЄСПЛ можна віднести ситуації, коли ЄСПЛ констатує тривале невиконання рішення національного суду та в своєму рішенні наголошує на необхідності виконати

остаточне рішення українського суду. Вчинення державою будь-яких заходів загального характеру, спрямованих на реалізацію приписів рішення ЄСПЛ, не підпадає під зміст категорії «примусове виконання». Також не може вважатися примусовим виконанням рішення ЄСПЛ здійснення перегляду справи, під час розгляду і вирішення якої відбулося порушення норм ЄКПЛ, на національному рівні.

Особливістю примусового виконання рішень ЄСПЛ порівняно з виконанням рішень національних судів є те, що ініціатива у відкритті виконавчого провадження належить боржнику, тобто державі. Відповідно до п.п. 1, 3 Постанови КМУ від 31 травня 2006 р. № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» функції органу, що здійснює координацію виконання рішень ЄСПЛ, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень ЄСПЛ покладаються на Міністерство юстиції України через Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [7]. У зв'язку з цим, після того як рішення ЄСПЛ надходить до Секретаріату Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, набувши статусу остаточного, оригінальний текст рішення разом із його засвідченим перекладом українською мовою протягом десяти днів направляється до державної виконавчої служби. Одночасно Стягувачу повідомляється про його право подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів [6]. При цьому, оскільки положення п. 2 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» містять обмеження щодо можливості приватного виконавця здійснювати виконання рішень, за якими боржником є держава, державні органи, навіть за наявності такого бажання в стягувача

виконавче провадження не може бути передане приватному виконавцеві. У зв'язку з тим, що відповідно до п. 4 Розділу I «Загальні положення» Інструкції з організації примусового виконання рішень, рішення, за якими боржниками є центральні органи виконавчої влади, підвідомчі Відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України [8], саме цей орган має повноваження щодо примусового виконання рішень ЄСПЛ.

Протягом десяти днів з моменту надходження документів від Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини державна виконавча служба повинна відкрити виконавче провадження. Причому, як зазначається у ч. 2 ст. 7 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення» [6]. Утім з таким законодавчим приписом можна посперечатися, адже основною метою подання стягувачем заяви про виплату відшкодування є надання органу державної виконавчої служби та Міністерству юстиції України банківських реквізитів для оплати грошової суми відшкодування. Без цієї інформації практичне виконання рішення ЄСПЛ в цій частині не вбачається можливим. Адже визначений нормами чинного законодавства порядок виплати відшкодування передбачає перерахування органами державної казначейської служби грошових коштів саме на рахунок, зазначений стягувачем.

Так, за встановленою процедурою постанова про відкриття виконавчого провадження направляється для виконання до бухгалтерської служби Міністерства юстиції України. Оскільки справедлива сатисфакція, як правило, призначається в іноземній валюті (євро), то присуджені грошові кошти мають бути конвертовані

бухгалтерською службою Міністерства юстиції України в національну валюту України та зараховані на спеціальний реєстраційний рахунок Міністерства юстиції України. Після отримання від стягувача заяви про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів державний виконавець формує розпорядження про необхідність перерахувати відповідні кошти на вказаний рахунок стягувача. На цій підставі бухгалтерська служба Міністерства юстиції України формує платіжний документ, який оплачується Державною казначейською службою України, і грошові кошти надходять на рахунок стягувача. Відповідно до вимог ч. 4 ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата грошових коштів має бути здійснена Державною казначейською службою України протягом 10 днів від дня надходження постанови про відкриття виконавчого провадження та інших документів або на вказаний стягувачем рахунок або, якщо стягувач своєчасно не подав заяви про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів, – на депозитний рахунок державної виконавчої служби [6]. Грошові кошти можуть знаходитись на депозитному рахунку державної виконавчої служби щонайдовше протягом року. Якщо ж по закінченні річного строку стягувач так і не надасть реквізитів рахунку для перерахування йому грошових коштів, такі кошти відповідно до вимог ч. 7 ст. 47 Закону України «Про виконавче провадження» повертаються до Державного бюджету України [9].

Підтвердження списання відшкодування, отримане від Державної казначейської служби України та підтвердження виконання всіх вимог, зазначених у резолютивній частині остаточного рішення Суду

у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції, резолютивній частині остаточного рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України, у рішенні Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України, у рішенні Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України, є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження (ч. 5 ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [6].

Отже своєчасне подання стягувачем до державної виконавчої служби заяви про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів є необхідною складовою процедури виконання рішення ЄСПЛ. Зокрема, поведінка стягувача впливає на його право отримати пеню у разі несвоєчасної виплати йому державою грошової суми справедливої сатисфакції.

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV «виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у Рішенні. У разі порушення строку, зазначеного в частині першій цієї статті, на суму відшкодування нараховується пеня відповідно до Рішення» [6].

Як правило, рішенням ЄСПЛ встановлюється аналогічний строк виконання – три місяці з моменту набуття рішенням статусу остаточного, а із закінченням зазначеного тримісячного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму передбачається нарахування простого відсотку (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

Важливо, що у разі порушення органами державної влади тримісячного строку виконання рішення ЄСПЛ, таке рішення може вважатися повністю виконаним лише за умови повної сплати всіх належних потерпілій особі платежів: як основної суми сатисфакції, так і пені. Відповідно до п. 13 Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 23.09.2013 № 1989/5 «якщо кошти, присуджені заявнику рішенням Європейського суду, було виплачено з порушенням строку, встановленого у рішенні Європейського суду, ДВС протягом трьох днів з дати отримання підтвердження сплати пені повідомляє про це Секретаріат із зазначенням причин пропуску строку виплати та дати сплати пені. До зазначеної інформації має бути додано копії платіжних документів, що підтверджують сплату пені» [10].

Так, наприклад, Вінницький окружний адміністративний суд у справі за адміністративним позовом фізичної особи до Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії ухвалив рішення, яким визнав наявність порушень з боку державної виконавчої служби, які полягали в тому, що «виконавче провадження було закінчене при тому, що не була виплачена в повному обсязі сума справедливої сатисфакції; не нарахована та не виплачена пеня в розмірі простого відсотку (simple interest) у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діяла в період несплати, до якої має бути додано три відсоткові пункти» [11]. На думку суду, державний

виконавець перед винесенням постанови про закінчення виконавчого провадження не пересвідчився, що відповідне зобов'язання виконано у чіткій відповідності з резолютивною частиною рішення Європейського суду з прав людини. Відтак, оскільки рішення суду не виконано в повному обсязі, то відповідно підстав для прийняття постанови про закінчення виконавчого провадження (з підстав його виконання в повному обсязі) у відповідача не було [11].

Однак, якщо до порушення строків виплати потерпілій особі грошової суми справедливої сатисфакції призвели дії самої потерпілої особи, зокрема, несвоєчасне подання нею заяви про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів, це може стати підставою для відмови у нарахуванні пені за прострочення виконання рішення ЄСПЛ. При цьому варто враховувати, що несвоєчасне повідомлення стягувачем реквізитів рахунку не звільняє Міністерство юстиції України та Державну казначейську службу України від обов'язку своєчасної оплати грошових коштів. Просто такі кошти мають бути перераховані не на рахунок стягувача, а на рахунок державної виконавчої служби. В такому випадку підстави для нарахування пені за несвоєчасне виконання рішення ЄСПЛ будуть відсутні.

Примусове виконання рішення ЄСПЛ в частині покладення на державу обов'язку виконати рішення національного суду здійснюється у відповідності до вимог п. п. 8-15 Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від

23.09.2013 № 1989/5. Важливим моментом даного положення є те, що воно покладає на органи державної виконавчої служби не лише обов'язок здійснення постійного контролю за виконанням судового рішення до його повного виконання, а й зобов'язує виконавця, на виконанні в якого перебувало рішення національного суду, у випадках, коли рішення національного суду, в якому передбачається вжиття заходів зобов'язального (немайнового) характеру, не може бути виконане протягом одного місяця з дня отримання ДВС автентичного перекладу тексту відповідного рішення ЄСПЛ, звернутися до суду із заявою про зміну способу і порядку виконання рішення із обов'язковим повідомленням суду про необхідність залучення представника Секретаріату як спеціаліста в галузі застосування ЄКПЛ та виконання рішень ЄСПЛ [10]. Це свідчить, що законодавчі приписи містять різноманітні юридичні інструменти, що забезпечують можливість органам державної виконавчої служби здійснити всебічне, повне та своєчасне примусове виконання рішень ЄСПЛ, що покладають на державу обов'язок виконання рішень національних судів.

Позитивним є й той факт, що держава фактично перебирає на себе обов'язок виконання таких рішень національних судів. Як відзначив з цього приводу Верховний Суд у п. 57 своєї постанови у справі № 820/4832/17, «...виплата коштів за рішенням Європейського суду з прав людини в частині виконання рішень національного суду та сплати пені здійснюються за вимогами державного виконавця Державної виконавчої служби України, а виплата коштів на виконання рішення національного суду відбувається не за рахунок коштів відповідача за рішенням національного суду, а за рахунок коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України» [12]. У зв'язку з цим під час виконання таких рішень

державний виконавець звертається на адресу Державної казначейської служби України з вимогою про включення рішень національних судів до Реєстру рішень, складеного за процедурою Порядку погашення заборгованості за рішеннями суду, виконання яких гарантується державною (затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 440 від 03 вересня 2014 року) або за процедурою Порядку виконання рішень про стягнення коштів державних та місцевих бюджетів або боржників (затверджено постановою КМУ № 845 від 03 серпня 2011 року).

Висновки. Примусовим виконанням рішення Європейського суду з прав людини слід вважати лише ту процедуру, до здійснення якої залучені органи державної виконавчої служби. Йдеться про випадки застосування таких заходів індивідуального характеру як стягнення відшкодування включно з пенею, нарахованою за період несвоєчасної оплати відшкодування, та покладення на державу рішенням Європейського суду з прав людини обов'язку виконати рішення національного суду.

Особливістю примусового виконання рішень Європейського суду з прав людини порівняно з виконанням рішень національних судів є те, що ініціатива у відкритті виконавчого провадження належить боржнику, тобто державі. На державу покладаються й усі витрати, пов'язані з виконанням таких рішень.

Недоліком закріпленого законодавством України механізму примусового виконання рішення Європейського суду з прав людини є відсутність у ньому примусових заходів як таких (накладення арешту на активи держави, примусова їх реалізація тощо), які спонукали б державні органи до більш активного та своєчасного виконання своїх обов'язків, встановлених рішенням Європейського суду з прав людини та надавали б потерпілим особам більше можливостей для пов-

ного та своєчасного відновлення своїх порушених прав.

Дана наукова стаття присвячена визначенню особливостей порядку примусового виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні.

Стверджується, що примусовим виконанням рішення Європейського суду з прав людини слід вважати лише ту процедуру, до здійснення якої залучені органи державної виконавчої служби. Йдеться про випадки застосування таких заходів індивідуального характеру як стягнення відшкодування включно з пенею, нарахованою за період несвоєчасної оплати відшкодування, та покладення на державу рішенням Європейського суду з прав людини обов'язку виконати рішення національного суду.

Обґрунтовано, що своєчасне подання стягувачем до державної виконавчої служби заяви про виплату відшкодування із зазначенням реквізитів банківського рахунка для перерахування коштів є необхідною складовою процедури виконання рішення ЄСПЛ. Зокрема, поведінка стягувача впливає на його право отримати пеню у разі несвоєчасної виплати йому державою грошової суми справедливої сатисфакції. Водночас, відзначено, що несвоєчасне повідомлення стягувачем реквізитів рахунку для сплати відшкодування не звільняє Міністерство юстиції України та Державну казначейську службу України від обов'язку своєчасної оплати грошових коштів. Просто такі кошти мають бути перераховані не на рахунок стягувача, а на рахунок державної виконавчої служби.

Наголошується на тому, що особливістю примусового виконання рішень Європейського суду з прав людини порівняно з виконанням рішень національних судів

є те, що ініціатива у відкритті виконавчого провадження належить боржнику, тобто державі. На державу покладаються й усі витрати, пов'язані з виконанням таких рішень.

Зроблено висновок, що недоліком закріпленого законодавством України механізму примусового виконання рішення Європейського суду з прав людини є відсутність у ньому примусових заходів як таких (накладення арешту на активи держави, примусова їх реалізація тощо), які спонукали б державні органи до більш активного та своєчасного виконання своїх обов'язків, встановлених рішенням Європейського суду з прав людини та надавали б потерпілим особам більше можливостей для повного та своєчасного відновлення своїх порушених прав.

Ключові слова: міжнародне приватне право, судочинство, європейська конвенція, державний виконавець, справедлива сатисфакція, виконавче провадження.

Minchenko D. Enforcement of judgments of the European Court of Human Rights according to the legislation of Ukraine

This research article is devoted to determining the specifics of the procedure for the enforcement of judgments of the European Court of Human Rights in Ukraine.

The author argues that only the procedure involving the State Executive Service should be considered as the enforcement of a judgment of the European Court of Human Rights. This refers to the cases of application of such individual measures as recovery of compensation, including penalties accrued for the period of late payment of compensation, and imposition of an obligation on the State by a judgment of the European Court of Human Rights to execute a national court judgment.

The author substantiates that timely submission by the claimant to the State Enforcement Service of an application for payment of compensation with the bank account details for transferring funds is a necessary component of the procedure for enforcement of the ECHR judgment. In particular, the behaviour of the claimant affects his right to receive a penalty in case of late payment of the amount of just satisfaction by the state. At the same time, it is noted that the failure of the claimant to timely notify the account details for payment of compensation does not relieve the Ministry of Justice of Ukraine and the State Treasury Service of Ukraine of the obligation to timely pay the funds. It is just that such funds should be transferred to the account of the state executive service rather than to the account of the recoverer.

The author emphasises that the peculiarity of the enforcement of judgments of the European Court of Human Rights as compared to the enforcement of judgments of national courts is that the initiative to initiate enforcement proceedings belongs to the debtor, i.e. the State. The State also bears all costs associated with the enforcement of such judgments.

The author concludes that the disadvantage of the mechanism of enforcement of judgments of the European Court of Human Rights enshrined in Ukrainian legislation is the absence of enforcement measures as such (seizure of the State's assets, their forced sale, etc.) which would encourage the State authorities to more actively and timely fulfill their obligations established by the judgment of the European Court of Human Rights and provide victims with more opportunities for full and timely restoration of their violated rights.

Key words: international private law, litigation, European Convention, state enforcement officer, just satisfaction, enforcement proceedings.

Література

1. Рішення Європейського суду з прав людини від 15 жовтня 2009 року у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04). Офіційний вісник України. 2010. № 13. Ст. 651
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 12 жовтня 2017 року у справі «Бурмич та інші проти України» (заява № 46852/13 та ін.). URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/08/20230608173527-69.pdf>.
3. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European court of human rights 2022. 16th Annual Report of the Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/annual-report-2022/1680aad12f>.
4. Supervision of the execution of judgments and decisions of the European court of human rights 2021. 15th Annual Report of the Committee of Ministers. URL: <https://rm.coe.int/2021-cm-annual-report-en/1680a60140>.
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
7. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. Офіційний вісник України. 2006. № 22. Ст. 1655.
8. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: Наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2832/5). Офіційний вісник України. 2012. № 27. Ст. 1018.
9. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. Ст. 542.
10. Про затвердження Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини: Наказ Міністерства юстиції України від 23.09.2013 № 1989/5. Офіційний вісник України. 2013. № 73. Ст. 2719.
11. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 28 березня 2023 р. у справі № 120/1797/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109874819>.
12. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 17 березня 2020 року у справі № 820/4832/17, адміністративне провадження № К/9901/31717/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88245781>.

